

2009, nummer 1

- **Boomkikker: kapstoksoort in de Vallei van de Itterbeek**
- **Actuele status van habitatrichtlijnsoorten in Vlaanderen: de Vroedmeesterpad**
- **Ringslangen verhuizen wel eens onvrijwillig...**
- **Zeeschildpadden aan de Belgische Kust: een overzicht**
- **Wielerslangen op de Mont Ventoux: een bedreiging voor de populatie Weideadders?**
- **Bijzondere waarnemingen**
- **Voor u gelezen...**

Boomkikker: kapstoksoort in de Vallei van de Itterbeek

Peter Engelen

Een sterk bedreigde amfibie zoals Boomkikker (*Hyla arborea*) in je reservaat, betekent een grote verantwoordelijkheid. Gelukkig is Boomkikker (fig. 1) een soort die doorgaans snel reageert op biotoopverbeterende maatregelen. Dit konden we in het voorjaar van 2008 vaststellen toen alle poelen die in het najaar van 2007 werden aangelegd, al meteen gekoloniseerd bleken door amfibieën. In drie van de vier poelen werd zelfs al Boomkikker vastgesteld en twee poelen scoorden met Kamsalamander (*Triturus cristatus*). Opmerkelijkste resultaat: één poel werd na zes maand al gekoloniseerd door zeven van de acht in het gebied aanwezige amfibiesoorten (met o.a. 15 roepende Boomkikkers, goed voor 14% van de totale populatie in de regio). Maar er was meer goed nieuws: elke bemonstering resulteerde ook in tientallen larven van Kamsalamander. De werken van 2007 bleken een onverhoopt succes.

Fig. 1. Zonnende Boomkikker in de braamvegetatie van het kerngebied in de vallei van de Itterbeek
© Peter Engelen

Tijdens het voorjaar van 2009 werden nog eens vier bijkomende poelen (fig. 2) uitgegraven waardoor het aantal inmiddels is opgelopen tot 30 en werden 5.000 streekeigen struiken aangeplant, goed voor meer dan twee kilometer nieuwe houtkant. Voor de realisatie konden we rekenen op financiële steun van de Provincie Limburg in het kader van de actie 'steun aan projecten betreffende het behoud van de biodiversiteit 2008'. Bijkomend werden (financiële) middelen ter beschikking gesteld uit de eigen afdelingskas, door Rotary Maaseik en het Regionaal Landschap Kempen en Maasland.

De Boomkikkerpopulatie in de vallei van de Itterbeek kent een stevige boom. In 2006 werden in het kerngebied rond de belangrijkste poel 15 roepende mannetjes geteld, in 2007 liep dit op tot 66, in 2008 werden er 107 geteld en 2009 was goed voor 300 roepende mannetjes, die zich inmiddels over de hele vallei hebben verspreid. Door deze opmerkelijke 'explosie', wordt Boomkikker beschouwd als kapstoksoort, kenmerkend voor dit soort kleinschalig landschap. De uitgevoerde biotoopverbeterende maatregelen zullen niet enkel op Boomkikker en andere amfibieën een positieve impact hebben. De aanleg van poelen biedt nieuwe kansen voor o.a. Metaalglanslibel (*Somatochlora metallica*), Variabele Waterjuffer (*Coenagrion pulchellum*), vele waterkevers en -wantsen en soorten als Geelgors (*Emberiza citrinella*), Roodborsttapuit (*Saxicola torquata*) en hopelijk in de nabije toekomst opnieuw Grauwe Klauwier (*Lanius collurio*). Op de zanderige, voedselarme bodems van pas gegraven poelen ontwikkelen zich zeldzame vegetaties met Moerashertshooi (*Hypericum elodes*), Pilvaren (*Pilularia globulifera*) en diverse soorten moerasweegbree.

Ondanks het ongelooflijk succes van de Boomkikker in het deelgebied 'De Brand', boekt de soort voorlopig minder vooruitgang ten westen van het deelgebied. Nochtans is ook hier een mozaïekstructuur aanwezig van kleine landschapselementen, extensief begraasde weilanden, bosjes, ruigere hoeken en verschillende natte elementen. Voorlopig komt de soort hier niet tot voortplanting. In 2009 werden hier 30 roepende mannetjes geteld, verdeeld over vier waterpartijen. Eenzelfde vaststelling geldt eveneens voor Kamsalamander, een andere habitatrichtlijnsoort. Alles heeft te maken met wat er zich onder de waterspiegel afspeelt. Er liggen momenteel acht poelen, waarvan zes eigendom zijn van Natuurpunt. De poelen dateren van het begin van de jaren '90 en werden aangelegd volgens een oud principe dat een poel jaarrond waterhoudend moet zijn. Hiervoor staan de poelen in verbinding met een grachten netwerk waardoor instroom van meststoffen van nabijgelegen akkers en weilanden een negatieve impact heeft op de waterkwaliteit van de poelen. Het hoge nutriëntgehalte resulteert in een dikke krooslaag waardoor een gebrek aan licht en zuurstof

Fig. 2. Poel 29 is bijna een feit. Op de achtergrond de bestaande houtwal die in maart zal verder worden aangeplant met struiken om een buffer te vormen tegen negatieve invloeden van bemesting en chemische bestrijdingsmiddelen in het aangrenzend akkerland. Deze houtwal zal tevens als leefgebied moeten dienen voor amfibieën. De poel halveert de afstand tussen twee voortplantingspoelen van boomkikker en kamsalamander naar slechts 300 meter en vormt een stapsteen tussen het kerngebied en de oostelijke metapopulatie.

© Peter Engelen

ontstaat. Bovendien worden deze permanent waterhoudende poelen gekoloniseerd door Tiendoornige Stekelbaars (*Pungitius pungitius*) en Amerikaanse Zonnebaars (*Lepomis gibbosus*). Om hieraan te verhelpen, werden vorig najaar twee poelen 'afgekoppeld' van het grachtenstelsel, visvrij gemaakt en geprofileerd om zo een ideaal voortplantingsbiotoop te creëren voor amfibieën. En nu afwachten of o.a. Boomkikker ook hier succes zal boeken...

Actuele status van habitatrichtlijnsoorten in Vlaanderen: de Vroedmeesterpad

Peter Engelen en Robert Jooris

Op de Europese Richtlijn 92/43/EEG, beter bekend als de Habitatrichtlijn, zijn voor ons land acht soorten amfibieën en één reptiel van communautair belang die niet enkel beschermd zijn maar waarvoor bovendien ook een gunstige staat van instandhouding moet worden gerealiseerd. Deze zogenaamde bijlage IV soorten zijn: Kamsalamander (*Triturus cristatus*), Vroedmeesterpad (*Alytes obstetricans*), Geelbuikpad (*Bombina variegata*), Knoflookpad (*Pelobates fuscus*), Rugstreeppad (*Bufo calamita*), Boomkikker (*Hyla arborea*), Heikikker (*Rana arvalis*), Poelkikker (*Pelophylax lessonae*) en Gladde Slang (*Coronella austriaca*). Kamsalamander is eveneens een bijlage II soort wat impliceert dat voor de instandhouding ervan de aanwijzing van Speciale Beschermingszones vereist is. Hyla, de amfibieën- en reptielenwerkgroep van Natuurpunt, wil in deze en volgende nieuwsbrieven de actuele status van deze soorten in het Vlaamse Gewest en de maatregelen die worden genomen voor een gunstige staat van instandhouding kritisch doorlichten.

Voor de Geelbuikpad is het helaas te laat aangezien de soort in Vlaanderen in de jaren '80 van vorige eeuw is uitgestorven (Bauwens & Claus, 1996).

Fig. 3. Mannetje Vroedmeesterpad met legsel

© Jan Van Der Voort

Voor heel wat andere soorten is het vier voor twaalf. Alle Vlaamse populaties van de Vroedmeesterpad (fig. 3) leven geïsoleerd van elkaar in Sint-Genesius-Rode, Overijse, Neerijse, Borgloon en Voeren. De status van deze populaties is echter precair en het aantal dieren in de meeste populaties is heel beperkt. Enkel in **Neerijse** verkeert de populatie in een gunstige staat van instandhouding (beoordelingscriteria volgens Adriaens *et al.*, 2008). In alle andere populaties ligt het aantal dieren duidelijk onder de gunstige norm. Dankzij de aanleg van een nieuwe voortplantingspoel en een optimaal beheer van het aangrenzend landbiotoop is de populatie in Neerijse momenteel de grootste in Vlaanderen.

In **Sint-Genesius-Rode** werden een dertigtal jaar geleden 'enkele tientallen' roepende Vroedmeesterpadden geteld (de Wavrin, 1978). De laatste tien jaar is dit aantal teruggevallen tot amper een tiental dieren en werden zelden of geen larven meer gevonden. De voortplantingspoel was stilaan aan het dichtslibben en viel soms vroegtijdig droog. In 2008 pakte het Regionaal Landschap Zenne, Zuun en Zoniën en de lokale afdeling van Natuurpunt - geadviseerd door Hyla - uit met een heus soortbeschermingsproject. Het hele project kostte ruim 7.000 euro en werd

grotendeels gefinancierd door de provincie Vlaams-Brabant; 20% werd ingebracht door de lokale afdeling van Natuurpunt. Het Regionaal Landschap Zenne, Zuun en Zoniën stond in voor de uitvoering van het project.

De geplande beheerswerken omvatten ondermeer verwijdering van slib, houtkap, verwijderen van de ruigtevegetatie op de op het zuiden gerichte berm, aanleg van ijzerhoudende zandstenen op die berm zodat er voldoende schuilplaatsen werden gecreëerd heel dicht bij de voortplantingspoelen en aanleg van een tweede berm met aanplant van struikgewas om de erosieproblematiek van de hoger gelegen akker aan te pakken. De begrazing van het weiland rond de poel is optimaal en in 2009 werd voor het eerst opnieuw voortplanting vastgesteld. De beheerswerken werpen dus vruchten af. Tijdens een recente controle op 6 juli 2009 werden twee roepende mannetjes waargenomen in de steenhopen op de berm. Bovendien konden negen larven worden bemonsterd in de poel: een behoorlijk resultaat, zeker gezien de geringe bemonsteringsinspanning. Voor het eerst sinds jaren is er dus terug voortplanting!

Maar er blijft reden voor waakzaamheid. Het beheer van de habitat moet verder worden opgevolgd. Tussen de steenhopen is de berm al opnieuw flink aan het verruigen (fig. 4). Voorgestelde maatregelen: twee maaibeurten met afvoer van het maaisel zodat verdere verschralling van de berm zich kan doorzetten. Ook op het recent gekapt perceel, tussen de beboste zuidhelling waar de padden overwinteren, dient de verruiging te worden teruggedrongen. Maaaien van de Pitrusvegetatie ten zuiden van de poel over een breedte van anderhalve meter is aangewezen om een doorgang te creëren van de poel naar de helling.

Fig. 4. De op het zuiden gerichte berm is sterk aan het verruigen en dient jaarlijks verschraald door twee maaibeurten, met afvoer van maaisel.
© Robert Jooris

In **Overijse** werden werken uitgevoerd in het kader van het provinciaal SOLABIO-project. Dit project heeft als doel de toename van de biodiversiteit en het herstel van waardevolle landschappen. In oktober 2008 werden enkele voortplantingspoelen heringericht. Bedoeling hiervan was het foerageergebied van de huidige populatie (die amper een 20-tal exemplaren telt) uit te breiden naar het vroegere areaal in en rond het domein van Marnix van Sint Aldegonde, aan de rand van het Zoniënwoud. Tijdens een excursie in juni 2009 werden aan geen van beide poelen nog roepende Vroedmeesterpadden waargenomen. De kleine relictpopulatie houdt voorlopig stand rond een kunstmatig vijvertje in een private tuin en in de aangrenzende oude zandgroeve.

Ondanks inspanningen van het Regionaal Landschap Dijleland, lijken de uitgevoerde beheerswerken niet (optimaal) te renderen. De op het zuiden gerichte oever van de poel is te sterk beschaduwd zodat houtkap noodzakelijk is. Bovendien is door het uitspreiden van de sliblaag langsheen de poel, de directe omgeving sterk verruigd met Grote Brandnetel en wordt hierdoor een ongeschikt landbiotoop gevormd voor Vroedmeesterpad. Een andere poel werd wel adequaat ingericht maar onderzoek moet uitwijzen of het water er niet historisch verontreinigd is. Hamvraag bij het beheer van de populatie in Overijse blijft of de inspanningen niet beter zouden worden verplaatst in de richting van de bestaande zandgroeve die heel wat mogelijkheden biedt.

Borgloon had 15 jaar geleden met meer dan 120 'klingelende' mannetjes wellicht één van de grootste populaties Vroedmeesterpad in Vlaanderen. Door verlies van microhabitat als gevolg van het dichtsmieren met cement van de fundering van enkele warme muren in combinatie met het wegvangen door 'natuurliefhebbers' voor eigen streek- en tuingebruik, daalde de populatie naar een tiental exemplaren.

Enkele jaren geleden werden door de VLM, onder impuls van Eddy Dupae, in versneld tempo verschillende maatregelen getroffen om deze drastische achteruitgang te stoppen. De voortplantingspoelen werden hersteld, rond de kerk werden surrogaatbiotopen en nieuwe overwinteringplekken gecreëerd d.m.v. ingegraven silexblokken en stapelmuurtjes en er werden steenen en zandhopen aangelegd als stapsteen tussen de primaire landbiotoop en de 100 meter verder gelegen voortplantingspoelen in de boomgaard.

Ondanks deze inrichtingswerken stagneerde het aantal dieren op een laag niveau. Deze maatregelen hebben de soort van lokaal uitsterven behoed maar de verwachte populatieaangroei bleef uit. Jaar na jaar groeide de populatie slechts met enkele individuen aan. De steenhopen waarin de mannetjes schuilen en roepen om de vrouwtjes te lokken, liggen op een 15-tal meter van de voortplantingspoelen, mogelijk net te ver van de waterhabitat. Bovendien werd de boomgaard te weinig of te laat begraasd waardoor het gras te hoog stond. Het grootste knelpunt was ongetwijfeld de sterk verruigde poeloeveren waardoor de mannetjes, die voor de ontwikkeling van de eieren instaan, het moeilijk krijgen om regelmatig de eieren te bevochtigen aan de oevers van de poel. Ook afzet van eitjes werd door deze ruige oevers sterk bemoeilijkt.

Direct aan de poel gelegen schuilplaatsen worden dus van cruciaal belang bij het beheer van leefgebieden van Vroedmeesterpadden en een relatief hoge begrazingsdruk is nodig zodat een zonnig en warm pioniersstadium behouden blijft (van Uchelen, 2006). Er dienden dringend bijkomende beheerswerken te worden uitgevoerd.

Eind 2008 werd door het Agentschap van Natuur en Bos (buitendienst Limburg) bij de inrichting van hun gebieden in de omgeving van de populatie Vroedmeesterpadden in Borgloon, rekening gehouden met een potentiële kolonisatie vanuit de bestaande populatie. Er werd een tiental sterk verlandde poelen geruimd en een aantal nieuwe poelen werden aangelegd. Elke poel werd

Fig. 5. De aanwezigheid van dicht bij elkaar gelegen geschikte voortplanting- en schuilplaatsen zijn van cruciaal belang voor Vroedmeesterpad.

© Peter Engelen en Robert Jooris

voorzien van een aangrenzende steenhoop. Men gaat tevens de mogelijkheid onderzoeken of er stapstenen kunnen worden gecreëerd tussen het huidige kerngebied en de gebieden van ANB.

Maar het succes van de inspanningen van ANB staat of valt met de ontwikkeling van de kernpopulatie in de boomgaard. Om hier de populatie op te krikken, werden bijkomende maatregelen voorgesteld aan de Provincie Limburg. Op 10 juli was het dan zover. In de boomgaard werden de bestaande poelen aangepast door in de aanliggende kwelzone bijkomende waterpartijen te creëren, de ruigte rond de poelen werd verwijderd en in de grenszone van de boomgaard met het kerkhofdal werd een speciaal voor amfibieën ontworpen betonnen veedrinkbak geplaatst. Er werd niet op een steentje gekeken en met maar liefst 80 ton stenig materiaal van verschillende formaten en vijf ton goed vergraafbaar substraat en mergel werden aan de op het zuiden gerichte oeverzones en rond de betonnen bak nieuwe steenhopen aangelegd (fig. 5). Dit om de afstand tussen land- en waterbiotoop onmiddellijk op elkaar te laten aansluiten. Al die beheerswerken werden in snel tempo gerealiseerd. Dank dus aan ANB voor de aanpassingen in hun gebieden, de Provincie Limburg, die de werken in de boomgaard financieel ondersteunde en de verschillende vrijwilligers van Natuurpunt en de Hyla-werkgroep die een handje uit de mouwen kwamen steken om de vele stenen op de juiste locatie te stapelen.

Nu breekt weer een periode van geduld aan en hopelijk blijven bepaalde 'klungels' ver weg van de 'klingels' zodat we ergens 2013 weer kunnen spreken van één van de grootste populaties Vroedmeesterpadden in Vlaanderen.

De sterkste achteruitgang doet zich echter voor in de **Voerstreek**. Voeren, dat beschouwd werd als de belangrijkste concentratie Vroedmeesterpadden (Adriaens *et al.*, 2008) behoort nu tot het Vroedmeesterverleden. De populatie is er totaal gecrasht. Tussen 1980 en 2001 werd de Vroedmeesterpad daar nog in 23 poelen waargenomen, verspreid over 14 IFBL-km-hokken. Dit jaar werden door Jan Wuytack, Eric Decock en Peter Engelen 22 van de 27 gekende voortplantingswateren bemonsterd. Er werd wel geteld één larve gevangen in de poel bij de Stroevenboshoeve. Twee weken eerder werden vier larven gevonden in een nieuw aangelegde betonnen bak in de Kettenstraat. De huidige status van de waterpartijen is negatief: drie waterpartijen waren verdwenen, negen drooggefallen en in drie andere werden telkens grote concentraties vis gevonden. Tijdens een nachtelijke rondrit op alle bekende plaatsen waar Vroedmeesterpadden zijn waargenomen, werden amper zes roepende dieren gehoord: drie in Veurs, twee in Kwinten en één in Schoppen. Het licht gaat hier dus bijna uit.

Hopelijk brengt een 'Grensoverschrijdend Ecologisch Basisplan' (GEB) waarin zowel het ANB, Natuurpunt, het Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren en particulieren betrokken worden, de redding. Actiepunten zijn: aanleg van een groot aantal nieuwe poelen, herstel van verlande poelen, plaatsen van extra veedrinkbakken die eveneens door Vroedmeesterpadden gebruikt kunnen worden om hun legsels af te zetten en aanleg van steenhopen rond of in de directe omgeving van waterpartijen. Hopelijk brengen al die geplande beheerswerken zoden aan de dijk want het is twee voor twaalf voor de Vroedmeesterpad in Voeren.

Tot slot een belangrijke opmerking: in het kader van instandhoudingdoelen worden heel wat dure projecten uitgevoerd. Maar die dure projecten hebben geen duurzaam effect zolang de opvolging ervan achterwege blijft.

Literatuur

Adriaens D., Adriaens T. & Ameeuw G., 2008. *Ontwikkeling van criteria voor de beoordeling van de lokale staat van instandhouding van de habitatrichtlijnsoorten. Rapporten van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek 2008. INBO, Brussel*

Bauwens D. & Claus K., 1996. *Verspreiding van amfibieën en reptielen in Vlaanderen. Uitgave van De Wielewaal Natuurvereniging v.z.w.*

De Wavrin H., 1978. *L' alyte accoucheur* – *Alytes o. obstetricans* (Laur.) – en *Moyenne Belgique*.

Van Uchelen E. 2006.- *Praktisch natuurbeheer: amfibieën en reptielen*. KNNV Uitgeverij, Utrecht.

Ringslangen verhuizen wel eens onvrijwillig...

Robert Jooris

In Lummen, deelgemeente Meldert in de provincie Limburg werd door Jeroen Van Gemert van Natuurpunt Zuidoost-Limburg op 23 oktober 2008 op de loskade van het roomverwerkend bedrijf 'Firma Friesland Foods Professional België' een platgereden Ringslang gevonden. Volgens Jeroen is de kans groot dat deze Ringslang een lift kreeg uit Weert. Deze veronderstelling berust op het feit dat de platgereden Ringslang gevonden werd in de directe omgeving van de plaats waar het personeel lege melkcontainers aan het spoelen waren. De containers bleken toevallig afkomstig uit die gemeente en vermits in het Nederlandse Weert heel wat Ringslangen foerageren, is het dus goed mogelijk dat een Ringslang in een dergelijke melkcontainer is gekropen.

Het voortplantingssucces van Ringslang (*Natrix natrix*) is in ons land nagenoeg volledig afhankelijk van de aanwezigheid van composthoven in hun foerageergebied. De ontbinding van organisch materiaal zorgt voor de nodige warmte om de eieren te laten ontwikkelen. Bovendien gebruiken

Ringslangen dergelijke composthoven ook om te overwinteren.

Maar composthoven verhuizen soms wel eens en met hen ook de Ringslangen. Zo werd een Ringslang - een levend en gezond exemplaar (fig. 6) - begin juni gevonden op het compostverwerkingsbedrijf Sterckx in Roeselare. Dit bedrijf haalt zijn grondstoffen uit Frankrijk en ... uit Jette in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Op het gemeentelijk compostbedrijf in Jette liggen stapels compost voor verdere verwerking en afvoer waarin regelmatig Ringslangen hun eieren komen afzetten. De per ongeluk vervoerde Ringslang werd overgebracht naar het

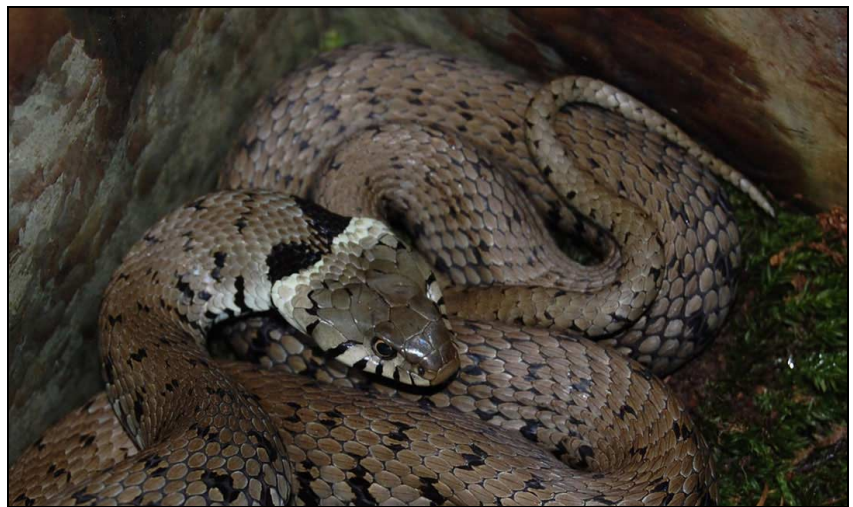
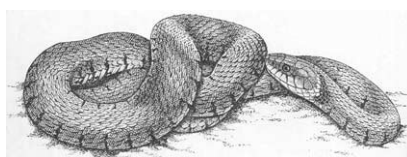

Fig. 6. De Ringslang uit Roeselare, tegen haar wil verhuisd

© Katrien Werbrouck

Opvangcentrum voor Vogels en Wilde Dieren in Beernem. Uit navraag bij de ploegbeheerder van het Gemeentelijk compostbedrijf in Jette bleek inderdaad dat recent compost werd vervoerd naar Roeselare. De Ringslang werd door tussenkomst van HYL terugga terug naar zijn habitat in Jette overgebracht.

Zeeschildpadden aan de Belgische kust: een overzicht

Robert Jooris en Dominique Verbelen

De schildpadden die in zoute wateren leven, worden in twee groepen verdeeld. De zeeschildpadden (Cheloniidae) - een recente groep gekenmerkt door een volledig ontwikkeld, hardschalig pantser - en de lederschildpadden (Dermochelyidae), vertegenwoordigd door slechts één soort, de Lederschildpad (*Dermochelys coriacea*).

De zeeschildpadden zijn de meest recente groep en bezitten een hard pantser (rugschild en buikschild) dat is opgebouwd met hoornschubben. Deze familie telt vier soorten: de Onechte Karetschildpad (*Caretta caretta*), de Atlantische of Kemps Bastaardschildpad (*Lepidochelys kempii*), de Soepschildpad (*Chelonia mydas*) en de Echte Karetschildpad (*Eretmochelys imbricata*).

Deze vijf soorten worden ook in de Atlantische wateren van de Europese kust gesignaleerd en dit vooral langs de kusten van Frankrijk, Ierland, Groot-Brittannië en Nederland. De frequentie van waarnemingen verschilt volgens de soort. Zo wordt de Lederschildpad veruit het meest gesignaleerd, tweede in rij is de Onechte Karetschildpad en vervolgens Kemps Bastaardschildpad, Soepschildpad en Echte Karetschildpad. Onechte Karetschildpad, Soepschildpad en Lederschildpad zijn de enige soorten die zich in Europa voortplanten in het Middellandse Zeegebied (Bever *et al.*, 2005).

De enige zeeschildpad waarvan langs de Belgische kust recente waarnemingen bekend zijn, is de Lederschildpad. Het is de grootste levende zeeschildpad die uitzonderlijk een carapaxlengte van 291 cm kan bereiken alhoewel de meeste dieren kleiner zijn dan 200 cm. Hun gewicht schommelt tussen de 300 en 600 kg met een record van 916 kg (Frazier *et al.*, 2005).

De Lederschildpad heeft het grootste verspreidingsgebied van alle reptielen. Er zijn twee ondersoorten: de nominaatvorm *D. c. coriacea* die in de Atlantische oceaan rondzwemt en *D. c. schlegelii* uit de Stille en Indische oceaan. De Atlantische ondersoort wordt in Europa vooral gesignaleerd in de

Fig. 7. Lederschildpad gevonden op het strand van Mariakerke bij Oostende
© Jan Haelters

Middellandse Zee en langs de Atlantische kustgebieden van Spanje, Portugal, (vooral langs de zuidkust van Ierland) en (vooral langs de westkust) van Groot-Brittannië. Maar ook de Britse noord- en oostkust ontvangt regelmatig een bezoek van een Lederschildpad, vandaar dat sommige exemplaren de Noordzee overzwemmen naar de Nederlandse wateren en de Belgische kust. Hieronder een chronologisch overzicht van de waarnemingen aan onze Belgische kust.:

24 december 1988: een Lederschildpad in staat van ontbinding spoelt aan op het strand van Middelkerke, carapaxlengte: 135 cm. Tijdens de zomer van datzelfde jaar zou een ander dood exemplaar van 120 cm opgezogen zijn door een zandzuiger van de baggerfirma Decloedt uit Zeebrugge (Van Gompel, 1989)

10 september 1998: een deel (zonder kop) van een Lederschildpad werd opgevisst door het schip O.62 'Dini' voor het strand van De Haan. Dit lichaamsdeel bevond zich nog in verse toestand. De volgende dag spoelde het ander deel aan op het strand van Wenduine maar dat werd jammer genoeg op het strand begraven. Bij het ontgraven, enkele dagen later, was het vlees in verregaande staat van ontbinding en waren de beenderen gebroken. Onderzoek wees uit dat het een mannetje betrof met een carapaxlengte geschat op 140 cm en een gewicht van 250 kg. Een scheepsschroef had het dier vermoedelijk doorsneden (Haelters & Kerckhof, 1999)

19 december 2000: vondst van een stervende Lederschildpad op het strand van Mariakerke bij Oostende. Het dier (fig. 7) werd overgebracht naar het opvangcentrum van Sea Life maar overleed kort nadien. Het betrof een mannetje met een carapaxlengte van 194 cm en een gewicht van 370 kg. De spanwijdte van de voorpoten bedroeg 2.4 m. Uit de autopsie bleek dat ook dit dier enkele dagen eerder verwond werd door een scheepsschroef (Haelters & Kerckhof, 2001).

Oudere gegevens van Lederschildpadden zijn niet bekend. volgens Maitland (1897) (in Brongersma, 1972) behoort deze soort tot de fauna van onze kust maar hij geeft geen verdere details.

Langs onze kust zijn nog een aantal historische waarnemingen van zeeschildpadden bekend waarvan de juistheid soms wordt betwijfeld (Brongersma, 1972). Zo is er een twijfelachtige melding van de vangst van twee Onechte Karetschildpadden in Blankenberge in de 19^e eeuw zonder precieze datum, van twee meldingen van een Soepschildpad in de Noordzee niet ver van de Belgische kust in 1854 en van een gestrand specimen in Klemskerke in 1856, beiden zonder vermelding van precieze datum en gedetailleerde gegevens. Een Soepschildpad (dood ex.) werd gevonden in de haven van Lillo (Antwerpen) op 25 februari 1903 en op het strand van Knokke-Zoute werd op 24 augustus 1935 eveneens een onvolledig skelet van een Soepschildpad gevonden waarvan o.a. de schedel ontbrak. Vermoedelijk werden deze beide dieren van een schip gegooid. Deze specimens worden bewaard in de collectie van het KBIN. Voor onze kust zou er ook nog een Echte Karetschildpad gezien zijn door Albertus Magnus in de 13^e eeuw maar ook hier zijn twijfels over de correcte identificatie (Brongersma, 1972).

Literatuur

Bever G.S., Danilow I.G., Frazier J., Gramentz D. & Joyce W.G., 2005. *Cheloniidae – Seeschildkröten*. In *Handbuch der Reptilien und Amphibien Europas*. Band 3/IIIB (Hsgb; U. Fritz). *Schildkröten (testudines) II (Cheloniidae, Dermochelyidae, Fossile Schildkröten Europas)*

Brongersma L.D., 1972. *European Atlantic Turtles*. *Zoologische Verhandelingen nr. 121.*, Rijksmuseum van Natuurlijke Historie, Leiden.

Frazier J., Gramentz D., & Fritz U., 2005. *Dermochelys Blainville, 1816 – Lederschildkröten*. In *Handbuch der Reptilien und Amphibien Europas* (Hsgb. Uwe Fritz). Band 3/IIIB. *Schildkröten (Testudines II) (Cheloniidae, Dermochelyidae, Fossile Schildkröten Europas)*. Aula-Verlag, Wiebelsheim.

Haelters J. & Kerckhof F., 1999. *Een waarneming van de lederschildpad Dermochelys coriacea (Linnaeus, 1758) en de eerste waarneming van Stomatolepas dermochelys Monroe & Limpus, 1979 aan de Belgische kust*. *De Strandvlo*, 19(1): 30-39.

Haelters J. & Kerckhof F., 2001. *Opnieuw een klapmuts Cystophora cristata Erxleben, 1777) en een lederschildpad Dermochelys coriacea (Linnaeus, 1758) aan onze kust*. *De Strandvlo* 21(2): 81-82.

Van Gompel J., 1989. *Eerste waarneming aan de Belgische kust van de Lederschildpad Dermochelys coriacea (Linnaeus, 1758)*. *De Strandvlo*, 9(4):102.

Wielerslangen op de Mont Ventoux: een bedreiging voor de populatie Weideadders?

Robert Jooris

De Weideadder (*Vipera ursinii*) (fig. 8), vroeger bekend onder de naam Spitsnuitadder, is één van de meest zeldzame reptielen van Europa. Van de Weideadder komen twee ecotypes voor: een laaglandvorm met een spreiding van zeeniveau tot 800 m hoogte die in de warme en droge steppen van Centraal-Europa en Azië leeft en een alpine/subalpine groep in weilanden tussen de 900 en 3000 m hoogte (Edgar & Bird, 2006). Het zijn relatief kleine slangen waarvan de laaglandvormen een lengte bereiken van 66 cm en de montane taxa amper 45 cm.

De Weideadder veroverde het Europees continent toen steppegaslanden van Centraal-Azië zich enorm uitbreidden over grote delen van Europa. Die Europese populaties werden ongeveer 10 miljoen jaar geleden niet enkel afgescheiden van de populaties in de Aziatische bakermat maar werden nog later eveneens zowel horizontaal als verticaal van elkaar geïsoleerd.

Uit Europa zijn vijf ondersoorten bekend (Gasc *et al.*, 2004; Edgar & Bird, 2006). De nominaatvorm *V. u. ursinii* leeft in een twaalfal van elkaar geïsoleerde populaties in het pré-Alpine massief van vier departementen: Vaucluse (Mont Ventoux), Alpes-de-Haute-Provence (Montagne de Lure, région du Haut Verdon, commune de Thorame-Haute), Alpes-Maritimes (Cheval Blanc, plateau de Caussols, Calern, Montagne du Cheiron) en Var (Montagne de Malay). Meer oostwaarts zijn er ook een aantal populaties in de centrale Apennijnen (Monti Sibellini, Monti Laga, Monti Termibillo, Gran Sasso d' Italia, Monti Velini, Libri Maiella, Monte Marsicano en Monti della Meta). *V. u. macrops* bewoont subalpine karstgebieden in Kroatië, Bosnië-Herzegovina, Montenegro, Albanië en Macedonië en *V. u. graeca* leeft in het Pindos gebergte waar twaalf geïsoleerde populaties bestaan en werd vrij recent ook in het Nemerçke gebergte in het zuiden van Albanië (Korsós *et al.*, 2008)esignaleerd. De laaglandvormen *V. u. rakosiensis* en *V. u. moldavica* leven respectievelijk in kleine populaties in Neder-Oostenrijk (omgeving Neusiedler See) en de Bugac poesta in Hongarije en in het laagland aan de Moldavische-Roemeense grens.

Fig. 8. De Weideadder van de Ventoux

© Robert Jooris

De bekendste en wellicht meest bedreigde populatie in Frankrijk is deze van de noordflank van de Mont Ventoux, op de Mont Serein, op ongeveer 1400 m hoogte. Deze populatie is sterk bedreigd omdat de biotoop slechts een 100-tal ha beslaat waarop bovendien nog een skistation met bijhorende chalets en pistes is ingeplant. Het kerngebied beslaat amper 3 ha en de populatie voedt er zich bijna uitsluitend met sprinkhanen en krekels en sporadisch ook met kleine Muurhagedissen (*Podarcis muralis*) en spinnen (*Philaeus chrysops*) (Baron, 1989 en 1990).

Meer dan waarschijnlijk heeft de skisport weinig impact omdat de Weideadders dan overwinteren onder een dikke laag sneeuw maar meer bedreiging wordt gevormd door recreatie tijdens de

zomerperiode. Als de Ronde van Frankrijk de Ventoux aandoet, situeert de aankomst zich meestal op de top, dus relatief ver van de biotoop van de adders maar er worden regelmatig ook wielervedstrijden op de noordflank georganiseerd met aankomst op de Mont Serein. Zo arriveerde er vorig jaar de vierde rit van Parijs-Nice en ook Mondovelo organiseert er soms wielervedstrijden. Een eerste had plaats in 2000 en op 20 juli 2009 was er een nieuwe editie. Ter gelegenheid van deze wielervedstrijd wordt er een 'village' geïnstalleerd op het kerngebied van de biotoop van deze kwetsbare populatie Weideadders. Men verwacht er 30.000 aanwezigen! De Société Herpétologique de France, bij monde van J.P. Baron probeert nu zoveel mogelijk medewerkers aan te porren om een oogje in het zeil te houden.

Vraag hierbij blijft of men in de toekomst geen juridische middelen kan aanwenden om de meest bedreigde slangenpopulatie van Frankrijk te behoeden van dergelijke massa activiteiten en de Franse overheid niet kan verantwoordelijk worden gesteld voor een potentiële vernietiging van een streng beschermde soort. De Weideadder is een bijlage II en IV soort van de Habitatrichtlijn en de Conventie van Bern (Bijlage II) en dat is toch een sterk punt! Dat impliceert immers dat de habitat niet mag vernietigd of verstoord worden en de soort een gunstige staat van instandhouding moet gewaarborgd blijven.

Literatuur

Baron J.P., 1989. *Vipera ursinii*. In *Atlas de répartition des Amphibiens et Reptiles de France* (Castanet & Guyétant) : 171.

Baron J.P., 1990. *Régime et cycles alimentaires de la vipère d'Orsini (Vipera ursinii Bonaparte, 1835) au Mont Ventoux*. Thèse pour l'obtention du diplôme de l'Ecole Pratique des Hautes Etudes.

Edgar P. & Bird D.R., 2006. *Action Plan for the Conservation of the Meadow Viper (Vipera ursinii) in Europe*. Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats, 26th meeting, Strasbourg, 27-29 November 2006.

Gasc, J.P., A. Cabela, J. Crnobrnja-Isailovic, D. Dolmen, K. Grossenbacher, P. Haffner, J. Lescure, H. Martens, J.P. Martínez Rica, H. Maurin, M.E. Oliveira, T.S. Sofianidou, M. Veith & A. Zuiderwijk, 1997 & 2004.- *Atlas of Amphibians and Reptiles in Europe*. S.E.H., MNHN, Paris.

Korsós Z., Barina Z. & Pofko D., 2008. *First record of Vipera ursinii graeca in Albania (Reptilia : Serpentes, Viperidae)*. *Acta Herpetologica*, 3(2) : 167-173

Bijzondere waarnemingen

Eind vorig jaar werd een fietsenstalling in de school 'De appeltuin' te Leuven gerenoveerd. Het dak, dat zich op een hoogte van ongeveer vier meter bevindt, is bedekt met een dikke moslaag. Bij de afbraak hiervan vonden een paar kinderen (in de afvalcontainer) twee Alpenwatersalamanders (*Ichthyosaura alpestris*) in deze moslaag. Het opmerkelijke hiervan is niet alleen de vondst van deze salamanders op deze hoogte maar ook de vindplaats. De school ligt in het midden van de stad, een blok omgeven door de dichtbebouwde straten zoals de Weldadigheidstraat, Parkstraat en Bayonstraat (waarnemer: Eddy Macquoy).

Begin april van dit jaar werd door Roel Uyttenbroeck en Gert Vanautgaerden de bekende 'vuursalamanderpoel' in het Meerdaalwoud bemonsterd. Tussen enkele normaal gekleurde larven van Vuursalamander (*Salamandra salamandra*) bevond zich ook een volledig wit gekleurde larve maar met normaal gekleurde oogjes. De discussie die daarop gevoerd werd, draaide rond de juiste benaming van de kleurafwijking: albinisme, flavisme (partieel albinisme) of leucisme. Indien werkelijk de 'puntjes op de i' mogen gezet worden is volgens Kelle Moreau de term leucist hier de meest correcte. We laten Kelle zelf aan het woord: "Als ik de regels voor naamgeving van

kleurafwijkingen goed begrepen heb en als bij amfibieën dezelfde terminologie gevolgd wordt als bij vogels is deze larve een leucist. Flavisme is immers een toename van geel pigment, terwijl leucisme een veranderde (verminderde) afzetting van melanine is wat hier het geval lijkt te zijn. Over de benamingen albinisme of partieel albinisme ben ik enigszins in de war. Onlangs las ik een artikel waarin beweerd werd dat albinisme (waarbij dus helemaal geen melanines gevormd worden) genetisch gezien enkel kan optreden bij individuen die homozygoot zijn voor het gen dat verantwoordelijk is voor het ontstaan van albinisme, m.a.w. die dit gen dus twee keer bezitten. Volgens dezelfde redenering bestaat partieel albinisme dus niet, het is alles of niets. Wat wij partiële albino's noemen zijn in werkelijkheid dus leucisten. Maar... een andere bron die ik consulteerde sprak over albinisme, partieel albinisme en incompleet albinisme (of albinoidisme), waarbij leucisme een vorm van albinoidisme is. Wat er ook van zij, de larve op de foto blijft volgens mij een leucist. Discussie open...

Voor u gelezen...

De inwoners van de gemeente Lokeren krijgen vanaf volgend jaar geen subsidie meer van het Regionaal Landschap Schelde Durme (RL) voor het aanleggen van een poel in hun tuin. Dit is het gevolg van het feit dat de gemeente Lokeren zich niet meer aangesloten heeft bij het Regionaal Landschap. De gemeente zelf blijkt nog geen eigen subsidiereglement voor de aanleg van poelen te hebben maar de inwoners van de gemeente kunnen voorlopig beroep doen op het subsidiereglement voor kleine landschapselementen, al bedraagt de subsidie hiervan heel wat minder dan deze voorzien door het Regionaal Landschap.

De 'American Crocodile' (*Crocodylus acutus*) (fig. 9) doet het bijzonder goed in het intensieve kanalen systeem rond de kerncentrale van de 'Turkey Point nuclear power plant' ten zuiden van Miami. Bioloog Joe Wasilewski volgt de populatie daar al sedert twintig jaar. Toen de kerncentrale begin de jaren '70 van de vorige eeuw werd ingeplant, was de populatie met uitsterven bedreigd. In het koelwater van de kanalen gedijen ze echter bijzonder goed en bij een laatste telling werden 400 juveniele en adulte krokodillen waargenomen. De dieren gedijen er opperbest dank zij het brakke water in de kanalen. Gelet op het beperkt verspreidingsgebied in het zuiden van Florida heeft deze krokodil terug haar populatieaantal van 100 jaar geleden bereikt. Volgens de bioloog is de kans op het ongebreidelde populatiegroei in de kanalen van de kerncentrale onbestaande daar de populatie zichzelf controleert en veel kleine individuen in de maag van de grote krokodillen belanden.

Fig. 9. 'American Crocodile' (*Crocodylus acutus*), Flamingo, Everglades NP, Florida
© Robert Jooris

Redactie FLITS nummer 2009, nummer 1:

Eindredactie: Robert Jooris en Dominique Verbelen

Redactiemedewerkers: Peter Engelen, Kristof Odeur, Katrien Werbrouck, Mark Lehouck, Kelle Moreau, Jeroen Speybroeck

Werkgroep Hyla

Voorzitter:

Bart Hellemans, Otterdreef 7
2980 Halle Zoersel.
tel.: 03/384.33.56
gsm: 0473/29.21.63
bart.hellemans@skynet.be

Secretaris:

Robert Jooris, Gemoedsveld 3
9230 Wetteren
tel. 09 369 42 28
robert.jooris@natuurpunt.be
robert.jooris@skynet.be

Penningmeester:

Jan Van Der Voort, A. Wolfsstraat 24/1
2900 Schoten
tel. 03 658 38 79
jan.vandervoort@hylawerkgroep.be

Webmaster

Gijs Damen, Dorpsstraat 2/2,
3971 Heppen
tel. 011 391 839
www.hylawerkgroep.be

rekeningnr. HYLA: 748-0162358-83

Provinciaal verantwoordelijken:

- Antwerpen : Jan Van der Voort
- Oost-Vlaanderen : Robert Jooris
- West-Vlaanderen: Stefaan Parreyn,
Kruisekestraat 346, 8940 Wervik
gsm 0477 33 58 64
e-mail: stefaan.parreyn@telenet.be
- Vlaams Brabant : Mark Lehouck,
Rotselaarsesteenweg 99, 3018 Leuven
tel. 016 44 49 36
mark.lehouck@pandora.be
- Limburg : Peter Engelen, 1 Meilaan 13
3650 Dilsen-Stokkem
tel. 089 75 66 09
peter.engelen@euphony.net

Leden van Natuurpunt vzw kunnen zich laten opnemen in het adressenbestand van Hyla.

Wat is Hyla?

Hyla is de herpetologische werkgroep van de Natuurpunt Studie vzw. Hyla tracht de belangstelling en de inzet van een groter publiek te bekomen door het geven van lezingen, organiseren van herpetologische excursies, publiceren van brochures en verspreiden van posters. Verder is Hyla bezig met tal van herpetologische studies o.a. studie van de Gladde slang in Kalmthout, poeleninventarisatie in Vlaanderen en de bestudering van het groene kikkercomplex. Ook op het vlak van bescherming van onze inheemse herpetofauna is Hyla zeer actief. Jaarlijks worden tienduizenden amfibieën veilig de weg overgezet, die de tocht naar hun paaiplaatsen kruist. Met de aanleg van poelen creëert Hyla zowel in reservaten als in landbouwgebied nieuwe biotopen voor kikkers en salamanders.

